

FARS EDEBİYATINDA "SİRÂCÎ" MAHLASLI ŞAİRLER

Yrd.Doç.Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU*

Fars edebiyatı tarihi ile alakalı eserler imkan dahilinde incelendiğinde sekiz şairin "Sirâcî" mahlasını kullandığı görülmüştür. Bunlardan biri, Sirâc-i Kumrî adını taşımasına rağmen bazı kaynaklarda yanlışlıkla "Sirâcî" mahlasıyla anılmaktadır. Ayrıca IX/XV. asırda yaşamış olan adı bilinmeyen "Sirâcî" mahlaslı şair hakkında ise, eldeki divanının dışında görülebilen kaynaklarda bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Ele alınan diğer şairlerle ilgili bilgilerin de bazen çelişkili veya yanlış olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle "Sirâcî" mahlasını kullanan veya bu şekilde anılan şairlerin kimliğini ortaya koymanın yerinde olacağı düşünülerek derlenen bilgiler, öncelikle bu edebî şahsiyetlerin hüviyetlerini belirlemek için değerlendirilmiştir.

Makalede söz konusu şairlere, yaşadıkları asırlara göre yer verilecektir. Amacımız, bu kişilerin mevcudiyetlerini ve yaşadıkları dönemleri doğru bir şekilde tespit etmek olduğu için edebî kişilikleri üzerinde durulmayacaktır. Zaten bunlardan sadece ikisinin edebî kişilikleri hususunda kanaate varılabilecek kadar şairlere ve diğer bilgilere sahibiz.

Mu'în al-Dîn Sirâcî-i Balhî
(VI/XII.asrın 2.yarısı)

Bu şairden, sadece
M. ʿAvfî Lubâb al-albâb
isimli eserinde "Mu'izzî

ve Sancar döneminden sonraki Selçuklu şairleri (Horasan)" başlıklı 11.bölümde söz etmektedir. Buradaki ifadeler ile iki gazelin buraya alınan birinci beyitleri şu şekildedir¹: "Fazıl kişiler topluluğunun mumu ve faziletler ırmağının selvisi idi. Gökyüzünün parlak kandilî onun kabiliyet meşalesinin ışığını kiskanmaktan dolayı yanmıştır. Horasan'ın fazıl ve seçkin kişileri sıkıntılarının koyu karanlığında onun gönül kandilinden binlerce kandil yakmıştır. Gazellerinden şu birkaç

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ʿAvfî (Muhammed), Lubâb al-albâb, nşr. Sa'îd-i Nafisî, Tahran 1335 hş. s.471-472.

beyit şiirlerinin güzelliği ve çekiciliğine delil olması için kaydedildi.

هر کجا عشق یار می آید ناله عقل زار می آید

"Sevgilinin aşkının vardığı her yerde, güçsüz akıl inleyip sızlar"

ای عهد تو شکسته و بیمان ما درست
در هر دلی ز عشق تو باغ بلا درست

"Ey -sevgili- ah-dini bozmuşsun ve benim sözüm ise sapasağlam. Her gönülde senin aşkından dolayı bela üzüntüsü vardır."

Şair Mu^cizzi'nin 542/1147-48'de, Sultan Sancar'ın ise 522/1157'de vefat ettikleri ve yine Lubâb al-albâb'ın 618/1221'de yazıldığı düşünülürse Mu^cin al-Dîn-i Sirâci-i Balhî'nin VI/XII. asrın ikinci yarısında ömrünün verimli yıllarını geçirdiği açık bir şekilde görülür. Bu şairin, diğer bazı kaynaklarda Sirâc-i Balhî diye anılan² şairle aynı kişi olma ihtimali varsa da bizim için, mevcut bilgiler muvacehesinde mesele vuzuha kavuşmamıştır.

Sirâci-i İsfarâyini
(VI/XII. asrın 2.yarısı)

Farhang-i Suhanvarân
gibi müracaat eserlerinde
dahi yer almayan İsfarâ-
yini hakkında M. ^cAvfi,

eserinin mezkûr 11.babında başka bir şairden bahsederken sadece şu ifadelerle yer verir³ : "Horasan'ın fazıl kişilerinden olan Sirâci-i İsfarâyini, Mir Şams-i Bâzi'yi hicvettiği ve hîzâb (saç boyası, kına) ile vasıflandırdığında -şöyle- demektedir:

شعر بازی ز من خضاب آموز تا دگر موت کوزگون نشود
ریش در کاسه زن که تا محشر آن سیاهی از آن برون نشود

"Şams-i Bâzi, benden saç boyamayı öğren. Bu suretle bir daha saçın kırışmasın. Sakalını boya kâsesine batır ki böylece kıyamet gününe kadar o siyahlık ondan çıkmasın."

² Râzî (Amîn Ahmed), Haft iklim, I-III, Tahrân, tsz, II, 76; Âzar (Luîf^cali Beg), Tazkîra-i âtaşkada, nşr. Sayyid Ca^cfar-i Şahîdî, Tahrân, 1337 hş., s.311; Hidâyat (Rizâkulî Hân), Macma^c al-fuşâhâ, nşr. M.Muşaffâ, I-VI, Tahrân 1336-1340 hş., III, 363.

³ ^cAvfi, Lubâb al-albâb, 498-499.

Şair Mu'în al-Dîn hakkında yürütülen mulahazalar bu şair için de geçerlidir. Yani Sirâcî-yi İsfarâyîni de aynı dönemin bilinen şairlerindendir.

Sirâcî-i Horasânî
(VI/XII. asrın 2. yarısı))

Horasanlı olan bu zatın adı, Camâl al-Dîn Muhammed b. 'Alî'dir. Abu'l-Mulûk Sirâc al-Davla

Husrav Malik b. Husrav Şâh (s1. 555-582/1160-86)'a medhiyeler söylediği kaydedilir. Tezkirelerde bu şair hakkında övgü cümleleri dışında fazla bilgi verilmemekte bununla beraber değişik nazım türlerinden 50'ye yakın beyti aktarılmaktadır⁴. Z.Şafâ, Sirâcî-i Horasânî'nin Sirâcî-i Sigzî ile aynı şahıs olduğunu ileri sürmektedir.⁵ Ona göre; Sirâcî-i Horasânî'nin memduhu olan Husrav Malik, Sirâcî-i Sigzî'nin övdüğü Abu'l-Hattâb Husrav Malik (609 h.de hayatta idi) ile aynı kişidir. Fakat Lubâb al-albâb'da Sirâcî-i Horasânî'nin memduhu, Abu'l-Mulûk Sirâc al-Davla Husrav Malik açık adıyla zikredilmekte ve ayrıca bu şaire "Mu'izzî ve Sancar döneminden sonraki şairler (Horasan)" bölümünde yer verilmektedir. Bu sebeplerle aynı kişiler olmadıkları açıkça görülmektedir.

M. 'Avfî, "al-Acall Camâl al-Dîn Fahr al-şu'arâ Muhammed b. 'Alî al-Sirâcî" adı altında şöyle demektedir;⁶ "Fazıl kişiler topluluğunun mumu ve fazilet semasının dolunayı Sirâcî'nin şürinün yüceliğini kıskanmaktan, feleğin meşalesinin canı fitil gibi parlamıştır. Abu'l-Mulûk Sirâc al-Davla'ye yakın olma şerefini elde etmiştir. Manalarının nuru, gündüzü kıskandıran şu güzel kasideyi her ne kadar redifi 'şab (gece)' ise de Sultan Husrav Malik'i övmek için söylemiştir. Aynı kaside onun üstünlüğünün açık delilidir.

چون خواست روی خویش نمود از حجاب عب

بر روی روز بست ز ظلمت نقاب عب

(Gecenin örtüsünden yüzünü göstermek isteyince gündüzün yüzünü gece örtüsünün karanlığıyla kapattı).

Sirâc al-Dîn-i Kumrî
(VI/XII.asrın sonları ile VIII/XIII.
asrın ilk yılları)

Sirâc-i Kumrî diye de anılan bu şairin adı, tezkirelerde Sirâc al-Dîn

⁴ 'Avfî, Lubâb al-albâb, s.472-474; Hidâyat, Macma' al-fuşahâ, II, 696-697.

⁵ Şafâ, Târîh-i adabiyât, III, 363.

⁶ 'Avfî, Lubâb al-albâb, s.472.

olarak gösterilirken Kumri⁷ mahlasının yanında "Sirâci" mahlası da zikredilmektedir⁸. Bu nedenle "Sirâci" mahlası şairlerle karıştırılmıştır. Divanını inceleyen Şafâ, onun mahlasının Kumri olduğunu şahit beyitlerle ortaya koymuştur⁹. Kanaatimizce, kaynaklarda "Sirâci" mahlasının bu şaire de nispet edilmesi, onun Sirâci-i Sigzî ile karıştırılmasının bir sonucudur.

Kumri'nin, 606/1209 yılında ölen Faḥr al-Dîn-i Bâḥarzi (öl. 629/1232)'yi övmesi onun yaşadığı yılları açıkca ortaya koymaktadır¹⁰.

Burada Sirâc-i Kumri'nin Sirâci mahlası şairler arasına alınması, yukarıda anlatıldığı üzere onun bazı kaynaklarda Sirâci mahlası ile zikredilmesi sebebiyledir.

Sayyid Sirâci hakkında

Sayyid Sirâc al-Dîn-i Sigzî
(VII/XIII.asrın ilk yarısı)

kaynakların verdiği malumat hem az hem de yanlışlarla doludur. Bununla

beraber söz konusu eserlerde Horasan'ın Sigzâbâd nahiyesinden olduğu ve Ehl-i beyt soyundan geldiği ittifakla zikredilmektedir. Hayatını Mukrân'da geçirmiş bir müddet Hindistan'da Delhi'de kalmıştır. Divanındaki bilgiler, çevresini ve yaşadığı yılları ortaya koymaktadır¹¹. Bazı kaynaklar özellikle Nuşrat al-Dîn Abu'l-Ḥattâb Husrav Malik'in meddahı olduğunu vurgulamışlardır¹².

⁷ Âzar, Tazkira-i âtaşkada, s.170; Davlatşâh, Tazkirat al-şu'arâ, nşr. M. Abbâsî, Tahran, 1137 hş., Hidâyat, Macma' al-fuşâhâ, III, 1125; Râzî, Haft iklim, III,161; Navâ'î (Alî Şîr), Macâlis al-Nafâ'is, Farsça trc. Faḥrî-i Harâtî (s.1-178). Muhammed-i Kazvinî (s.180-409), nşr. Alf Asgar-i Hikmat, Tahran, 1323hş., s.338;

⁸ Navâ'î, Macâlis al-nafâ'is, s.338; Dûst (Mîr Ḥusayn), Tazkira-i Ḥusaynî, Leknov, 1292 h., s.151; krş. Dihhudâ (Alf Akbar), Luġatnâma, fsk. 98, Tahran 1964, s.400; Ḥayyâmpûr (A). Farhang-i Suḥanvarân, Tabrîz, 1304 hş. s.264; Munzavî (Aḥmed), Fihrist-i nushahâ-yi hattî-i Fârsî, I,VI, Tahran, 1348-1353 hş., III, 2347.

⁹ Şafâ, Târîḥ-i adabiyât, III, 682.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. a.g.e. III, 682-704.

¹¹ Dîvân-i Sirâc al-Dîn-i Sigzî, S.Nafisî özel ktp. 553; aynı yazmanın filmi, Tahran Üniversitesi ktp.nu. 1807; Şairin hayatı için bkz. Şafâ, Târîḥ-i adabiyât, III, 362-375.

¹² Hidâyat, Macma' al-fuşâhâ, II, 697; Hidâyat (Mahmûd), Gulzâr-i câvidân, I-III 1353-1354 hş., II, 609.

Hac vazifesini ifa ederken nazmettiği ve tezkirelerin de genellikle iktibas ettiği bir kasidesindeki şu beytiyle, 628/1230-31 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

سال بر تاریخ خا و کاف و حا بآن بهم

شد تمام این خوش قصیده در مزار مصطفی

"Yıl hā, kâf ve hâ tarihinde iken bu güzel kaside Mustafa'nın mezarında tamamlandı"

Şafâ; S. Nafisi'nin Sayyid Sirâci-i Sıgzi üzerinde VII. ve VIII. h.âsırda bu isimde iki ayrı şahsın bulunduğu youndaki mütalaasının yanlış olduğu ifade etmektedir ki, kaaatımızca bu yerinde bir tespittir¹³.

Sayyid Sirâci, kaynaklardan Şubh-i gulşân'de Sirâci-i Kumrî ile karıştırılmıştır¹⁴. Macma' al -fusâhâ ve Gulzâr-i câvidân'da ise bazıları tarafından, bu şair ile Sirâci-i Horâsânî'nin aynı kişi olduğunun kabul edildiği ifade edilmiştir¹⁵. Aynı kanaatte olan Z.Safâ'nın yanıldığına daha önce işaret etmiştik.

Sirâci
(IX/XV. asrın ilk yarısı)

Bu şairin adı ve kişiliği hakkında, görebildiğimiz kaynaklar hiç bir bilgi vermemektedir. Nuruosmani-

ye ktp. nu.3826'da kayıtlı olan Sirâci Divânı'nın sahibi olarak tanıdığımız bu şair ile ilgili ilk tespitleri Ahmet Ateş yapmıştır¹⁶. Daha sonra bu divan tarafımızdan incelenmiş ve şair hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır¹⁷.

Söz konusu divandan elde edilen bilgilere göre, şiirlerini XV.asrın ilk yarısında söylemiştir. Şiirlerinde çeşitli münasebet-

¹³ Şafâ, Târîh-i adabiyât, III, 365-366; Nafisi (Safîd), Târîh-i nazm ve naşr dar İrân va dar zabân-i Fârsî tâ pâyân-i kam-i dahum-i hicrî, I-II, Tahran 1344 hş., I, 172 ve 222-223.

¹⁴ 'Alî Hasan Hân, Şubh-i gulşân, nşr. Abd al-Macîd Hân, Bhopal, 1295 h.ş s.201.

¹⁵ Hidâyat, Macma' al-fusâhâ, II, 697; Hidâyat (Mahmûd), Gulzâr-i câvidân, II, 609.

¹⁶ Ateş (Ahmed), İstanbul kütüphanelerinde Farsça manzum eserler, I, İstanbul, 1968, s.349-350.

¹⁷ Karaismailoğlu (Adnan), Sirâci; Hayatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili (Basılmamış doktora tezi), Erzurum 1984); Aynı müellif, Fars Edebiyatında Bilinmeyen bir şair "Sirâci", Atatürk Üniv. Fen-Ed.Fak. Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, s.17, 1989, s. 119-130.

lerle 834/1430-31 ve 838/1434-35 tarihlerini zikretmiştir. Ayrıca şair İsmat-i Buḥârî (öl.840/1436-37)'den hayatta bulunan bir kişi olarak bahsetmiştir. Yine şüirlerinden anlaşıl-
dığına göre, o Buhârâ ve Herat çevresinde yaşamıştır¹⁸.

Sirâci-i İsfahânî

Bu zatın adı Muham-
med Kâsım-i İsfahânî'dir.
Aslen Câcurn kasabasın-

dan olup İsfahan'da yetişmiştir. Hayatı ve şahsiyeti hakkında başka hiç bir bilgiye tesadüf edilemedi. Aktarılan bu malumat ise, Rûz-i rûşan'de bir rubaisi ile birlikte bulunmaktadır¹⁹.

گر موی ندارد سرت ای در خوشاب
آزرده مباش کمسیر موزین باب
زین روکه تو شعله ای و روشن باشد
کاندر سر شعله مونی آرد تاب

"Ey değerli inci: Başında saç yoksa, saçının azlığından dolayı üzülme. Çünkü sen alevsin. Alev de aydınlıktır. Saçın ise alevin başında duracak gücü yoktur."

Sirâci-i Buḥârî

Adı Mîrhân Hakîm
farzand-i Mîrzâ 'Abd al-
Ra'ûf-i Buḥârî'dir. Yaşa-

dığı çağa değinilmeksizin Farhang-i suḥanvarânda yer verile-
nen²⁰ bu şahıs için gösterilen tek kaynak eser, elde edilemedi-
ğinden dolayı her türlü bilgiden mahrumuz. Söz konusu eser,
hicri 1332 yılında İbn-i 'Aşûr Muhammed Rahmat Allah-i
Buḥârî tarafından telif edilip Tuḥfat al-aḥbâb fî tazkîrat al-
aşhâb adlı eserle birlikte aynı yıl basılan Macmû'a-i Salimî'dir.

¹⁸ Bu bilgiler için bkz. Karaismailoğlu , a.g.e. s.17-24

¹⁹ Muzaffar Husayn (Mavlavî), Rûz-i rûşan, Bhopal, 1297 h., s.289

²⁰ Hayyâmpûr, Farhang-i suḥanvarân, s.264.